

європейські та міжнародні виміри : матеріали 6-ї Всеукраїнської наук.-практ. конф. молодих вчених та студентів з проблем інтелектуальної власності, 27 вересня 2018 р. Київ : Інтерсервіс. 2018. С. 190-194.

4. Гришко І. Ю., Уткіна М. С. Проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні. *Прикарпатський юридичний вісник*. 2020. Вип. 4 (33). С. 26-30. Режим доступу: <https://doi.org/10.32837/руув.v0i4.618>

5. Капіца Ю. М. Питання вдосконалення законодавства України у сфері інтелектуальної власності в контексті адаптації до законодавства ЄС та практики застосування. *Шерешевські читання. Оновлення цивільного кодексу України: концептуальні засади* : матер. Всеукр. наук.-практ. конфер. (Одеса, 11 груд. 2020 р.) / за заг. ред. Є. О. Харитонова. Одеса : Фенікс, 2020. С. 21–23.

6. Лінник Н. В., Мороз І. М. Актуальні проблеми захисту прав інтелектуальної власності в Україні в умовах впровадження судової реформи. *Актуальні питання сучасної науки та освіти (частина I): матеріали II Міжнародної науково-практичної конференції м. Львів, 10-11 червня 2021 року*. Львів : Львівський науковий форум. 2021. С. 58-60.

Зигрій Ольга Володимирівна
кандидат економічних наук, доцент

Дідушин Василина Віталіївна
студентка юридичного факультету ЗУНУ

ЗАГАЛЬНІ ПОЛОЖЕННЯ ПРО СПОСОБИ ЗАХИСТУ ЦИВІЛЬНИХ ПРАВ

Захист суб'єктивних прав як один із базових інститутів цивільного законодавства покликаний забезпечити динаміку цивільних відносин у тому форматі, який визначений для них договором та/або законом. На усіх етапах кодифікації цивільного законодавства цьому інституту зі сторони законодавця приділялася значна увага, оскільки кожен такий етап, будучи затребуваним розвитком особистих немайнових та майнових відносин, виводив на якісно новий рівень разом із регулятивною складовою і систему захисту суб'єктивних цивільних прав [1, с. 14].

Норми цього інституту підлягають застосуванню у випадку реальної загрози порушення або порушення суб'єктивного цивільного права і завдяки їм, при кожному можливому чи реальному прояві порушення права, існує можливість застосувати відповідний правовий інструментарій, що скеровуватиметься на припинення такого

правопорушення та відновлення правового положення, яке існувало до правопорушення [2, с. 149].

Права та охоронювані законом інтереси особи за відсутності будь-яких механізмів захисту залишатимуться декларативними. Тож у разі незаконного посягання на майнові та особисті немайнові права та законні інтереси особи, останні повинні підлягати захисту, що, у свою чергу, вимагає від держави забезпечення належного правового регулювання з тим, щоб визначити засоби реалізації таких прав та інтересів, а також закріпити ефективні способи їх захисту.

Відповідно до ст.15 Цивільного кодексу України кожна особа має право на захист свого цивільного права у разі його порушення, невизнання або оспорювання; має право на захист свого інтересу, який не суперечить загальним засадам цивільного законодавства [3, с. 48; 9].

Основу цього інструментарію складають способи захисту суб'єктивних цивільних прав, перелік яких визначений у ст. 16 ЦК України, і є відкритим з огляду на те, що суд може захистити цивільне право або інтерес іншим способом, що встановлений договором або законом чи судом у визначених законом випадках. По-суті, такі способи захисту визначають можливу поведінку особи у випадку порушення її суб'єктивних цивільних прав [2, с. 149].

З урахуванням наведеного необхідно підходити й до визначення поняття захисту суб'єктивних цивільних прав – питання, яке до сьогодні не отримало в цивілістичній доктрині остаточного вирішення та є об'єктом пильної уваги дослідників.

Існує чимало концепцій щодо розуміння поняття захисту цивільних прав, але як правило виділяють три основні підходи.

Перший підхід полягає у кваліфікації захисту права як функції права, що виражається в охоронюваному впливі норм, який має на меті відновити право, припинити протиправні дії, що перешкоджають здійсненню права чи забезпеченню правопорядку [4].

За другою концепцією захист цивільних прав розглядається як систему заходів, передбачену законом для боротьби із правопорушеннями, що спираються на державний примус та спрямовані на забезпечення недоторканості права та ліквідацію наслідків його порушення.

Щодо третьої теорії, під захистом цивільних прав розуміють правозастосовну діяльність, що здійснюється компетентним органом або безпосередньо уповноваженою особою у випадках, визначених законом, з метою відновлення порушеного, невизнаного чи оспорюваного суб'єктивного права та інтересу [4].

Отож як бачимо, вищезгадані теорії характеризують різні ознаки і властивості захисту цивільних прав як багатогранного явища. Найбільш

влучно явище захисту цивільних прав розкривається через категорію заходів. Водночас і характеристику захисту через вказівку на дієвий елемент не варто вважати зайвою чи навіть помилковою.

Аналізуючи практику застосування судами ст. 16 Цивільного кодексу України, Верховний суд України зауважив, що відсутність визначення способу захисту у чинному законодавстві породжує не лише проблеми в судовій практиці, але й численні дискусії із цього питання серед вчених-юристів та практиків. Верховний Суд України змодельював своє розуміння сутності цього правового феномену вказуючи, що ними можна вважати визначений законом механізм матеріально-правових засобів здійснення охорони цивільних прав та інтересів, що приводиться в дію за рішенням суду у разі їх порушення чи реальної небезпеки такого порушення [2, с. 150]. Таку ж правову позицію висловив і Верховний Суд (див. пункт 5.5 постанови Великої Палати Верховного Суду від 22.08.2018 року у справі № 925/1265/16) [5].

Право на захист являє собою суб'єктивне цивільне право певної особи, тобто вид і міру її можливої (дозволеної) поведінки із захисту своїх прав. Воно виходить із конституційного положення, а саме закріплено у ст. 55 Конституції України, де права і свободи людини і громадянина захищаються судом [6]. Так, згідно з цивільно-процесуальним законодавством будь-яка заінтересована особа має право в порядку, встановленому законом, звернутися до суду за захистом порушеного або оскарженого права.

У контексті даного питання слід розмежовувати поняття «охорона прав» і «захист прав», яке стало предметом широкої дискусії в юридичній літературі.

Найбільш поширеною є точка зору, відповідно до якої поняття правової охорони є ширшим за поняття захисту права. Серед сучасних вітчизняних цивілістів М.В. Сидоренко стверджує, що охороняються права й інтереси постійно, а захищаються тільки тоді, коли порушуються, тому захист є моментом охорони, одна з її форм [7, с. 45]. На думку Я. В. П'янової, про охорону прав слід говорити як про правовий засіб, що запобігає порушенню, а про захист – як про такий, що настає за порушенням і тягне за собою відновлення відповідного суб'єктивного права.

На противагу наведеним твердженням, Я.М. Шевченко вважає, що поняття охорони включає в себе поряд із заходами економічного, політичного, ідеологічного характеру, що забезпечують нормальне регулювання суспільних відносин, попередження правопорушень, усунення причин, які їх породжують (регулятивні норми), також і заходи, спрямовані на поновлення чи визнання прав у разі їх порушення чи оспорювання, а саме захист (охоронні норми) [8, с. 24].

Також є очевидним, що правові норми та гарантії, з одного боку, та заходи захисту прав, з іншого – є категоріями різного порядку. Норми та гарантії (в наведеному значенні) абстрактні за дією, натомість заходи захисту завжди є прикладними, застосовуються в межах конкретних правовідносин і щодо конкретних прав. Таким чином, ми вбачаємо низку відмінностей в методах реалізації охорони й захисту, адже на відміну від абстрактного об'єкта охорони об'єкт захисту завжди конкретний.

Чинним законодавством, а саме ст.16 Цивільного кодексу України, передбачено способи захисту цивільних прав [9]. Тому вважаємо доцільним розглянути більш детально кожен із способів.

Перший спосіб захисту полягає у визнанні права у випадках, коли суб'єктивне цивільне право не визнається або оспорується іншою особою, а також у разі відсутності в уповноваженої особи документів, які засвідчують (підтверджують) належність їй відповідного суб'єктивного права. Як свідчить правозастосовна практика останніх років, окрім справ про захист права власності, основні труднощі стосовно застосування даного способу захисту в судів виникають під час розгляду спорів про визнання поруки припиненою.

Щодо другого способу – визнання правочину недійсним, то на нашу думку, головною проблемою в його практичному застосуванні є те, що часто він використовується всупереч своєму дійсному призначенню і застосовується учасниками цивільних правовідносин не для захисту своїх прав та законних інтересів, а для ухилення від виконання власних обов'язків. У цій частині можна також констатувати, що в судових рішеннях у спорах про визнання правочинів недійсними не часто зустрічаються мотиви, з яких суд визнає право позивача порушеним унаслідок укладення правочину [10, с. 152].

Дієвим способом захисту прав, що традиційно застосовується у випадках правопорушення, яке триває і яким створюються перешкоди у здійсненні особі її суб'єктивного права, є припинення дії, що порушує право.

Водночас більш істотними є проблеми, що виникають у ході застосування наступного способу захисту щодо відновлення становища, яке існувало до порушення. Це спричинено насамперед надмірним рівнем неконкретності даного способу захисту за відсутності єдиних підходів до визначення його правової природи. Основна причина полягає в тому, що предметом спору ніколи не виступає вимога «відновити становище» як така, що породжує низку проблем у ході вирішення судових справ. Тому вона завжди потребує конкретизації.

Наступний спосіб захисту суб'єктивних цивільних прав, який викликає певні труднощі при його застосуванні – відшкодування збитків та інші способи відшкодування майнової шкоди.

Проблематика застосування даного способу полягає у тому, що учасники цивільних правовідносин у цілому не часто використовують для захисту своїх прав відшкодування збитків. Однією з причин такого обмеженого підходу до захисту власних суб'єктивних прав слід визнати необхідність доведення не тільки факту порушення боржником своїх зобов'язань, а й обґрунтування розрахунку розміру цих збитків. Відсутність належних доказів фактичного розміру збитків, навіть у разі доведення наявності складу цивільного правопорушення як підстави відповідальності спричинить відмову в задоволенні позову та втрату позивачем сплачених сум судового збору [11].

Примусове виконання обов'язку в натурі, як спосіб захисту, застосовується тоді, коли внаслідок існуючих між сторонами цивільних правовідносин зобов'язана особа повинна була передати визначену річ або виконати обов'язок особисто.

Щодо наступного способу – зміні або припиненні правовідношення, то він полягає у застосуванні в тих випадках, коли правовідношення внаслідок вимог закону змінилося або припинилося, коли одна зі сторін систематично не виконує свої обов'язки, а також як «санкція» за недозволену поведінку.

І останній не менш цікавий спосіб захисту цивільних прав - відшкодування збитків та інші способи залагодження матеріальної шкоди, який використовують як у договірних, так і в позадоговірних відносинах при невиконанні (неналежному виконанні) зобов'язань або заподіянні шкоди.

Також важливою ланкою у контексті даної тематики постає визначення способу захисту цивільних прав та інтересів. Адже, згідно зі ст.13 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод визнається право людини на ефективний спосіб захисту прав, і це означає, що особа має право пред'явити в суді таку вимогу на захист цивільного права, яка відповідає змісту порушеного права та характеру правопорушення. Пряма чи опосередкована заборона законом на захист певного цивільного права чи інтересу не може бути виправданою [4].

Верховний Суд у цьому контексті зауважив, що застосування конкретного способу захисту цивільного права залежить як від змісту суб'єктивного права, за захистом якого звернулася особа, так і від характеру його порушення. Таким чином, суд зобов'язаний з'ясувати характер спірних правовідносин (предмет і підстави позову), наявність/відсутність порушеного права чи інтересу та можливість його поновлення/захисту в обраній спосіб. (постанови Верховного Суду від 22.01.2019 зі справи №912/1856/16 та від 14.05.2019 зі справи № 910/11511/18.) [2, с. 151].

Підсумовуючи, варто зазначити, що згадані вище способи захисту мають універсальний характер, можуть застосовуватись до всіх чи більшості відповідних суб'єктивних прав. Разом з тим зазначений перелік способів захисту цивільних прав чи інтересів не є вичерпним.

Для ефективного судового захисту цивільного права або інтересу важливим також є обраний зацікавленою особою спосіб захисту, який має відповідати природі такого права або охоронюваного законом інтересу, характеру незаконного посягання та бути ефективним.

Література

1. Польний Д. А. Зхист суб'єктивних цивільних прав сторін договору найму: автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Хмельницький, 2021. 20 с.

2. Зайцева-Калаур І.В. Окремі аспекти ефективності захисту суб'єктивних цивільних прав. Взаємодія громадянського суспільства, особи і держави: вектор удосконалення: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції, присвяченої 25-й річниці Конституції України (м. Київ, 22 червня 2021 р.). Київ: Київський регіональний центр НАПрН України, 2021. 240 с. С.149-152. https://krc.academy/wp-content/uploads/KRC_conf-Vzayemodiya_Yyun_2021.pdf

3. Романюк Я. Підстави і цивільно-правові наслідки визнання правочину недійсним (на матеріалах судової практики) : дисертація. Львів, 2010. 254 с.

4. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод : Конвенція Ради Європи від 04.11.1950 р. : станом на 1 серп. 2021 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 09.11.2022).

5. Постанова Великої Палати Верховного Суду від 22.08.2018 року у справі № 925/1265/16. URL : <https://zakononline.com.ua/court-decisions/show/76474144>

6. Конституція України : від 28.06.1996 р. № 254к/96-ВР : станом на 1 січ. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> (дата звернення: 09.11.2022).

7. Сидоренко М. В. Судовий захист цивільного права та інтересу як загальна засада цивільного законодавства України. Одеса, 2012. 89 с.

8. Шевченко Я. М., Кучеренко І. М. Власник і право власності. *Наукова думка*. С. 130.

9. Цивільний кодекс України : Кодекс України від 16.01.2003 р. № 435-IV : станом на 10 жовт. 2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 09.11.2022).

10. Кот О. Здійснення та захист суб'єктивних цивільних прав: проблеми теорії та судової практики : монографія. Київ, 2017. 494 с.

11. Підлубна Т. М. Право на захист цивільних прав та інтересів : дисертація. Київ, 2009. 439 с.

12. Про деякі питання практики вирішення спорів пов'язаних з відшкодуванням шкоди. *Офіційний вебпортал парламенту України*. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/v_215800-94#Text (дата звернення: 09.11.2022).

13. Янчук А. В. Відшкодування збитків як спосіб захисту цивільних прав та інтересів. Київ, 2011. 184 с.

*Лукашевич-Крутник Ірина Степанівна,
доктор юридичних наук, професор*

СПОСОБИ ГАРМОНІЗАЦІЇ ПРИВАТНОПРАВОВОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ В СФЕРІ НАДАННЯ ТРАНСПОРТНИХ ПОСЛУГ ІЗ ЗАКОНОДАВСТВОМ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ

Обравши євроінтеграційний курс, Україна стала на шлях соціальних, економічних та правових реформ. Успішність реалізації поставлених перед державою завдань значною мірою залежить від того, наскільки національне законодавство відповідатиме стандартам європейського права. Адже з набуттям чинності Угоди про асоціацію між Україною, з однієї сторони, та Європейським Союзом, Європейським співтовариством з атомної енергії і їхніми державами-членами, з іншої сторони [1] одним із пріоритетних напрямів розвитку законодавства України, в тому числі в сфері надання транспортних послуг, стало його максимальне наближення до норм *acquis communautaire*. Зазначене видається важливим не лише з позиції правотворчості та правозастосування – для покращення механізму регулювання договірних відносин з надання транспортних послуг, а й з економічної точки зору, оскільки надання таких послуг забезпечує створення близько 8% національного валового продукту України.

Проте процес гармонізації законодавства України в сфері надання транспортних послуг ускладнюється наявністю великої кількості різних за юридичною силою нормативно-правових актів, частина яких є застарілими і не відповідають сучасній динаміці розвитку договірних відносин, а також різними законодавчими підходами щодо закріплення договірних конструкцій, що опосередковують надання транспортних послуг, в кодифікованих актах приватного права. Водночас можна констатувати, що в механізмі правового регулювання договірних відносин